

A MAGYAR FELSŐOKTATÁS NEMZETKÖZI ÖSSZEHOSONLÍTÁSA*

A felsőoktatás nemzetközi vizsgálatánál alapvetően a hallgatói létszám mellett az oktatói létszámmal jellemezhetjük az egyes országokat. Ezek alapján összehasonlíthatjuk a különböző területeket egy-egy időszakban és feltárhatjuk e két mutatószám időbeli alakulásának jellemzőit, amelyeket szintén összevethetünk. Nagyon lényeges az elemzés szempontjából az előbbi két jellemző hányadosaként kapott mérőszám az egy oktatóra jutó hallgatók arányának szintje és országonkénti eltérése.

A nemzetközi összehasonlításnak azonban több nehézsége van. Ha ezekre nem vagyunk tekintettel és csak egy-egy részterületet, vagy egy-egy mutatót ragadunk ki, az torzíthatja a következtetéseket.

A leglényegesebb kérdés az, hogy azonosak-e a fogalmak és megegyezik-e az adatok belső tartalma.

Már a felsőoktatás fogalma sem tisztázott nemzetközi szinten. Az egyes országok statisztikai közlései a felsőoktatás adott területen érvényes definíciójának megfelelően adják meg az adatokat. Így ezek tartalma különbözhet egymástól, attól függően, hogy pl. mit tekintenek felsőoktatási intézménynek.

A hallgatói létszámok pontos meghatározása és összehasonlítása is sok nehézségbe ütközik. Ezek fontosságát elismerve, de nem részletezve, most az oktatói ellátottság oldaláról közelítjük a problémát és válaszolunk a létszámadatok szintjének és a nemzetközi összehasonlítás végrehajtásának nehézségeit és lehetőségeit.

AZ OKTATÓK SZÁMÁNAK MEGHATÁROZÁSA

A „felsőoktató” fogalmát minden országban az ott alkalmazott jogi és munkaköri előírásoknak megfelelően definiálják és mérik. Ezért az egyes országok közléseiben megjelenő adatok az alkalmazott definíciók eltérése miatt nem egységesek, tehát nemzetközi összehasonlításban önmagukban nem használhatók. Az időbeli változások összevetésére azonban alkalmasak, mert a tartalmuk általában hosszabb távon azonos egy adott országban, és így a fejlődési tendenciákat jól kifejezik.

A felsőoktatással foglalkozó kutatók számos olyan tényezőt tártak fel, amelyek szerint az egyes országok oktatói létszámadatai eltérhetnek egymástól.

Ezek rendszerezve és kiegészítve a következők:

1. Az egyetemi oktatók létszáma nem minden országban tartalmazza az egyetemeken alkalmazott és sokszor oktatási feladatokat is végző kutatókat. Ez a helyzet pl. az olasz számbavételnél.

2. Eltérő a nem a nyelvszakokon alkalmazott nyelvtanárok, valamint a testnevelőtanárok, és a kollégiumi nevelőtanárok stb. megítélése is.

3. Más a címzetes-, a vendég-, a magántanárok besorolása.

4. Az alkalmazásban álló, de tartósan távollévő (pl. külföldi szerződés, tanulmányút, vagy alkotó szabadság miatt) oktatók számának kezelése is eltérő lehet.

5. Másképp veszik figyelembe az oktatásba bevont külső szakembereket felsőéves hallgatókat, a demonstrátorokat is.

Az oktatóval való ellátottság szintjének megítélésénél olyan tényezőket is figyelembe kellene venni, hogy:

1. Az egyetemi oktatásban foglalkoztatott egész- és mellékállású, illetve félállású oktató nem azonos mértékben terhelhető, tehát a két csoport 1-1 fője nem vehető azonos módon számba.

2. Az egyetemi feladatok csak az oktatásra irányulnak, vagy az

oktatóktól kutatómunkát is elvárnak. Így semmiképpen nem lehet azonos a két különböző terület egy-egy oktatója a vizsgált szempont szerint.

Ezek azonban a statisztikai mérésnél sok nehézséget okozhatnak, mert kevésbé és bizonytalanul számszerűsíthetők.

A vázolt tényezők miatt a nemzeti adatszolgáltatásokban megjelenő adatok nagyon eltérő tartalmúak lehetnek. A különböző országok összehasonlításának érdekében a nemzetközi szervezetek ajánlásokat dolgoznak ki. Az UNESCO is törekszik útmutatásaival az egységesítésre. Az oktatók sokaságához sorolható megfigyelési egységeket a következőképpen definiálja: a felsőoktatás oktatói közé tartoznak a főállású és külső oktatók. Nem sorolhatók ehhez a csoporthoz a felsőoktatási intézményeknél alkalmazott, de az oktatással nem foglalkozó személyek.

Az UNESCO évkönyvekben az oktatás második szintjét követő formát (third level) általában két csoportra bontva közlik.

– Az egyik a harmadfokú oktatás, mely magában foglal minden másodfok utáni képzési formát, így az egyetemi és főiskolai oktatáson kívül különböző szakoktatási formákat és a posztgraduális képzést is.

– A másik az egyetemi és főiskolai oktatás, mely a „degree” a mi egyetemi diplománkhoz hasonló végzettséget ad.

A továbbiakban az egyetemi és főiskolai oktatással foglalkozunk, melyet röviden egyetemi képzésnek nevezünk.

AZ EGYETEMI ÉS FŐISKOLAI OKTATÓK SZÁMA EURÓPA ORSZÁGAIBAN

Az egyes országok nagyon különböző nagyságúak. Természetes, hogy egy nagyobb országban az egyetemi oktatók száma is nagyobb lehet. Az összehasonlítás érdekében ezért az oktatók számát standardizáltuk, kiszámítottuk a 100 000 lakosra jutó oktatók számát, hogy kiszűrjünk az előbb említett zavaró tényezőt. A képzett mutató alapján hasonlítottuk össze az egyes területeket.

* E cikk a TS-4/2, Felsőoktatási kutatások keretében végzett munka részeredményei alapján készült.

100 000 lakosra jutó egyetemi oktatók száma 1985.

Ország	100 000 la- kosra jutó egyetemi oktató	Sorrend	Ország	100 000 lakos- ra jutó egye- temi oktató	Sorrend
Albánia	49,6	20	Írország	94,1	13
Ausztria	135,6	7	Olaszország	89,3	14
Belgium	•	•	Luxemburg	•	•
Bulgária	160,8	2	Málta	45,9	21
Csehszlovákia	154,5	3	Hollandia	•	•
Dánia	•	•	Norvégia	102,8	10
Finnország	146,3	6	Lengyelország	154,0	4
Franciaország	81,9	15	Portugália	74,9	16
NDK	180,9	1	Románia	57,0	18
NSZK	•	•	Spanyolország	121,4	8
Görögország	69,8	17	Svédország	•	•
Vatikáni Állam	149,8	5	Svájc	96,4	11
Magyarország	107,6	9	Egyesült Királyság	55,5	19
Izland	•	•	Jugoszlávia	95,5	12

Megállapíthatjuk, hogy hazánk 21 ország közül a 9. helyet foglalja el. Figyelembe kell venni azonban, hogy ez az oktatókkal való ellátottságnak nagyon durva mutatója, mert nem független a lakosság kor szerinti összetételétől.

AZ OKTATÓ–HALLGATÓ ARÁNY

Az oktatás színvonalának egyik mutatójaként kezelhetjük, ha csak az oktatás mennyiségi oldalát vesszük figyelembe az oktató–hallgató arányt, amelynek elfogadott mérőszáma az egy oktatóra jutó hallgatók száma. Ennek értékeit tartalmazza a 2. számú tábla.

Az egy egyetemi oktatóra jutó hallgatók száma

Ország	1975	1980	1985	1988
Albánia	–	13,21	14,98	15,19
Ausztria	8,61	10,14	15,69	16,23
Belgium	–	6,92	–	–
Bulgária	9,67	6,92	7,24	7,43
Csehszlovákia	7,28	8,77	7,07	7,36
Dánia	12,58	–	–	–
Finnország	14,50	13,59	13,38	13,58
Franciaország	20,03	–	21,64	23,13
NDK	5,46	4,77	4,94	5,05
NSZK	8,07	8,10	–	9,70
Görögország	16,01	12,38	16,00	–
Vatikáni Állam	6,06	6,75	6,53	7,26
Magyarország	7,16	5,82	5,34	5,37
Izland	5,29	–	–	–
Írország	11,05	–	11,74	–
Olaszország	23,15	26,11	23,07	24,21
Luxemburg	–	–	–	–
Málta	4,72	7,34	9,45	13,14
Hollandia	–	–	–	–
Norvégia	10,85	10,41	9,77	11,19
Lengyelország	9,31	7,95	6,27	6,74
Portugália	12,35	9,80	9,23	–
Románia	11,70	13,21	12,33	–
Spanyolország	17,52	16,35	18,89	–
Svédország	–	–	–	–
Svájc	9,72	10,33	12,00	–
Egyesült Királyság	9,16	9,91	11,22	–
Jugoszlávia	–	15,55	12,97	12,58

A mutatóval rendelkező, általában 21 ország közül, hazánk 1975-ben az 5., 1980-ban, 1985-ben és 1988-ban az NDK után a második helyet foglalja el.

Több oldalról támadás éri a magyar felsőoktatást éppen e mérőszám alacsony volta miatt. Ezért érdemes megvizsgálni mi lehet a mutatószám háttérében.

A továbbiakban arra kívánunk magyarázatot keresni, hogy mitől függ ennek a mutatószámnak az értéke.

Tekintsük át a legalacsonyabb mutatóval rendelkező 10 ország nagyságrendbe rakott sokaságát!

A legalacsonyabb egy oktatóra jutó hallgatók számával rendelkező országok a vizsgált években

Sorrend	1975	1980	1985	1988
1.	Málta	NDK	NDK	NDK
2.	Izland	Magyarország	Magyarország	Magyarország
3.	NDK	Vatikáni Állam	Lengyelország	Lengyelország
4.	Vatikáni Állam	Belgium, Bulgária	Vatikáni Állam	Csehszlovákia
5.	Magyarország		Csehszlovákia	Bulgária
6.	Csehszlovákia	Málta	Bulgária	Vatikáni Állam
7.	NSZK	Lengyelország	Portugália	NSZK
8.	Ausztria	NSZK	Málta	Norvégia
9.	Egyesült Királyság	Csehszlovákia	Norvégia	Málta
10.	Lengyelország	Portugália	Egyesült Királyság	Finnország

Bár nem teljesen azonos körből választottuk ki a legkisebb mutatóval rendelkező 10 országot (1988-ban csak 15 ország közül például lásd a 2. táblázat) a jellemző vonások mégis kirajzolódnak. Alapvetően 3 fajta ország került ebbe a csoportba:

1. A kis országok: Málta, Izland, a Vatikáni Állam.
2. A volt szocialista országok: Bulgária, Csehszlovákia, NDK, Magyarország, Lengyelország.

3. az NSZK, Egyesült Királyság, Portugália, Norvégia, Ausztria.

Mi lehet az alacsony mutatószámok oka? Ha erre a kérdésre az előbbi csoportok alapján akarunk válaszolni, akkor a következőkre jutunk:

1. Kis ország és méretéhez képest nagyméretű az egyetemi oktatás, ami alatt itt nem az egyetemi hallgatók számát, hanem az egyetemek és azok egységeinek viszonylagos nagy számát értjük.

A kis országok megfelelő méretű és összetételű szakemberrel való ellátottságához kellő számú felsőoktatási intézményre van szükség, ha a dolog természeténél fogva ezekben az intézményekben kisebb hallgatói létszám jelenik meg. Oktatókra viszont ezekben az intézményekben is szükség van. Minden tárgy oktatásához legalább egy főre. Egy-egy szak oktatása pedig szükségszerűen meghatározott tárgyak oktatását követeli meg.

2. A volt szocialista országok egyetemi oktatásának szerkezete eltér a többi európai országétól. Talán a legszembetűnőbb különbség az univerzitások alacsony aránya, a felsőoktatás nagyobb méretű tagoltsága.

3. A harmadik csoport vegyes.

Ide tartozik:

– Az Egyesült Királyság, amelynek egyetemait a „tutori” rendszer jellemzi, ez pedig nagyobb terhet rak az oktatókra mint az általában szokásos és így arányaiban több oktatót kell a felsőoktatási intézményekben alkalmazni.

– Az NSZK, ahol az egyetemeken a „Humboldt”-i eszmék hatására nagyobb hangsúlyt kap az oktatás és kutatás egysége, így nyilvánvalóan több oktatót kell az azonos méretű oktatási feladatok ellátásához.

AZ OKTATÓ–HALLGATÓ ARÁNYRA HATÓ EGYÉB TÉNYEZŐK

Hatással vannak még, de vagy nem számszerűsíthetők, vagy nehéz adatokat találni rá, az egy oktatóra jutó hallgatók számának szintjére a következő tényezők is:

1. az oktatás struktúrája,
2. az oktatók szakmai és egyéb szempontok szerinti összetétele,
3. az egyetemi oktatás magára vállalt feladatai.

Az egyes szakok oktatóigénye nagyon különböző. Angliában és az NSZK-ban pl. a legmagasabb az oktatóigény, tehát a legalacsonyabb az egy oktatóra jutó hallgatók száma az orvosi szakokonál (4,2 ill. 4,0).

A legmagasabb a hallgatói létszám a gazdaság és társadalomtudományok területén (9,9 ill. 24).

A felsőoktatás eltérő szak szerinti összetétele miatt nagyon különböző lehet két minden szakon azonos mérőszámú ország átlagos mutatója. Ha nagyobb valamelyik országban a magas egy oktatóra jutó hallgatói létszámmal rendelkező szakok aránya ez elég lehet ahhoz, hogy magasabb legyen ott az átlagos szint is.

Az oktatók szakmai összetételének is jelentős szerepe lehet a vizsgált mutatószám szintjének kialakításában.

1987-ben Magyarországon 15 302 fő volt az oktatók létszáma. Ebből 756 fő a lektorok, 256 fő a testnevelőtanárok, és 228 fő a kollégiumi nevelőtanárok és a szakoktatók száma. Ez összesen 1240 fő, az összkutatói létszám 8,1%-a. Nem minden országban sorolják e három kategóriába tartozókat az egyetemi oktatókhoz, hanem elkülönítve tartják nyilván őket.

Azokban az országokban is, ahol valamennyi itt felsorolt kategóriát figyelembe vesszük, nagyon különbözőek lehetnek ezek az arányok és különbözőségük hat az egy oktatóra jutó hallgatók számára. Nálunk kimagaslón nagy a nyelvtanárok súlya, mert a magyar felsőoktatás a nyelvi képzés nagy hányadát átvállalja a középiskoláktól. A nyugat-európai országokban erre nincs szükség, mert magasabb az idegen nyelvet már megfelelő szinten ismerő, tehát azt nem az egyetemi éve alatt tanuló hallgatók százaléka.

Egy-egy ország felsőoktatásának jellemzésekor a felsorolt tényezők nem hagyhatók figyelmen kívül. Sőt még számtalan és részben feltáratlan ok miatt is eltérhet az egyes országok oktató–hallgató aránya. Nem fogadható el helyesnek ezért, ha csak a mutatószám alapján vonnak le következtetéseket és döntenek a felsőoktatásról. Annak megítélésére komplex és árnyalt megközelítést igényel.

Melega Tiborné–Sándorné Kriszt Éva

A magyar–svájci felsőoktatási kapcsolatokról

Ha az örömdetes nyugati irányba is bővülő felsőoktatási kapcsolataink sorát áttekintjük, bizonyára feltűnik, hogy a magyar–svájci kapcsolatok alakulása körül nagyon sok jó kezdeményezés mellett némi bizonytalanság is mutatkozik. Kísérletet tettünk arra, hogy megvizsgáljuk a lehetőségeket, illetve utána járjunk a magyar részről itt-ott jelentkező félreértéseknek.

Közismert, hogy a Svájci Államszövetség felépítettsége eltér a magyarországi államszerkezettől, 26 kanton és félkanton őrökdi az egyes régiók önállósága fölött. Hét „miniszter” hét tárca élén irányítja a svájci ügyeket, melyek a következők: külügy, pénz- és vámtügyek, népgazda-

ság, honvédelem, közlekedés és energiagazdálkodás, belügy, igazságügy és rendőrség. Évente váltakozva egy-egy tárca vezetője látja el az államelnöki teendőket is, tárcája ügyeinek megtartásával. Számunkra a továbbiakban a *belügyi tárca a fontos*, miután a felsőoktatás és tudomány